

GÜRCİSTAN'DAKİ MÜSLÜMAN TOPLULUKLAR

AZINLIK HAKLARI, KİMLİK, SİYASET

Editörler

Ayşegül AYDINGÜN • Ali ASKER • Aslan Yavuz ŞİR

Haziran, 2016

**T.C. BAŞBAKANLIK
YURTDIŞI TÜRKLER
VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI**

TERAZİ YAYINCILIK

Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan. Eğt. Org. Mat. Kırt. Ltd. Şti.
Abidin Daver Sok. No. 12/B Daire 4 06550 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 [312] 438 50 23-24 • Faks: 0 [312] 438 50 26
E-mail: terazi yayincilik@gmail.com

Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)

ISBN: 978-605-60619-7-4

PROJE YÖNETİCİSİ
Ayşegül Aydıngün

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ
Aslan Yavuz Şir

EDİTÖRLER
Ayşegül Aydıngün - Ali Asker - Aslan Yavuz Şir

DÜZELTİ
Bilge Gökter

KAPAK FOTOĞRAFLARI
Ayşegül Aydıngün

KAPAK TASARIMI
Ali Bozkurt

KİTAP TASARIMI
Ruhî Alagöz

BİRİNCİ BASKI
Haziran 2016

BASKI

Özyurt Matbaacılık
Büyük San. 1. Cad. Süzğün Sok. No: 7 İskitler / ANKARA
Tel: 0 312 384 15 36 - Faks: 0 312 384 15 37

© Avrasya İncelemeleri Merkezi - 2016

Her hakkı saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü izinsiz kopyalanamaz,
dağıtılamaz ya da çoğaltılamaz.

Bu ve diğer AVİM yayınlarına ulaşmak için: www.avim.org.tr adresini ziyaret Ediniz.

"T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından desteklenen "Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar: Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset" Projesi kapsamında hazırlanan bu yayının içeriği, T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı görüşlerini yansıtmaz ve yayın/mecra içeriği ile ilgili tek sorumluluk Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı, Avrasya İncelemeleri Merkezi'ne aittir."

2007 GERİ DÖNÜŞ YASASI VE AHISKA TÜRKLERİNİN GÜRCİSTAN'A GERİ DÖNÜŞ SÜRECİNDEKİ SON DURUM

Serhat KESKİN - Mehmet Oğuzhan TULUN - Aytaç YILMAZ

Ahıska Türklerinin bir kısmı 1944 yılında sürülmelerinden bu yana, Gürcistan'daki anavatanlarına geri dönme isteğini muhafaza etmişlerdir. Ancak, Sovyet dönemi boyunca Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüş taleplerine karşılık vermemiştir (Aydingün ve Aydingün, 2014: 72). Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönme fırsatı, esas olarak Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Gürcistan'ın 1991 yılında bağımsız bir devlet olarak kurulmasından sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak bağımsız Gürcistan'ın ilk yıllarında, devlet başkanlığı düzeyinde geri dönüşü düzenlemeye yönelik çeşitli kararnameler¹ yayımlanmışsa da, somut bir gelişme olmamıştır, zira bu yıllarda Gürcistan, Ahıska Türklerini anavatanlarından sürenin Sovyetler Birliği olduğunu, bu kararda Gürcistan devletinin bir katkısı olmadığını ve dolayısıyla bağımsız Gürcistan'ın Ahıska Türklerinin geri dönüşünden sorumlu tutulmasının mümkün olmadığı tezini savunmuştur (Trier vd., 2011: 39).

Ancak bu söylem, Gürcistan'ın Batı dünyasına entegre olmayı bir hedef olarak belirlemesi sonrasında değişmeye başlamıştır (Sander, 2015). Nitekim 1999 yılında Gürcistan, Avrupa Konseyi üyesi olabilmek için Ahıska Türklerinin anavatanlarına geri dönmesini sağlamayı taahhüt etmiştir. Böylece Ahıska Türklerinin geri dönüşü Gürcistan için Avrupa Konseyi üyeliği çerçevesinde resmî bir zorunluluk hâline gelmiştir (Trier vd., 2011: 39). Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisinin 1999 tarihli 209 sayılı kararı,

¹ Cumhurbaşkanlığı kararnamelerine örnek olarak 9 Aralık 1996 yılında Şevardnadze imzasıyla yayımlanan 802 numaralı kararnameye verebiliriz. Bu kararname, Ahıska Türklerinin geri dönüşüyle alakalı hukuki ve sosyal sorunların çözülmesine dair devlet programına ilişkindir. Bu kararname, yukarıda belirtilen sorunların çözülmesi ve devlet programının hazırlanması üzerine bir devlet komisyonunun kurulacağını belirtmektedir (Laczko, 1998: 31-32; Baydar-Aydingün, 2001: 287-288). Diğer kararname yine Şevardnadze imzasını taşıyan 14 Mart 1999 tarihinde yayımlanan 104 numaralı kararnamedir. Bu kararname "1940'larda Gürcistan'ın güneyinden sürülen nüfusun" vatana dönüş ve rehabilitasyonu için hükümet komisyonunun kurulmasına dairdir. Bu komisyonda, hükümetten ve sivil toplumdan kişilerin yer alması öngörülmüştür. Bu kararnamede Ahıska Türkleri, Mesketler (İng. *Meskhetyans*) olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca, bu kararnamenin Avrupa Konseyi'nin tavsiyelerini yerine getirmek üzere çıkarıldığı da anlaşılmaktadır.

Gürcistan'ın bu konudaki sorumluluklarını sıralamıştır.² Buna göre Gürcistan'ın, Avrupa Konseyi üyesi olmasından sonraki iki yıl içerisinde (2001'e kadar) Ahıska Türklerinin -Gürcistan vatandaşı olabilme hakkını içerecek şekilde- geri dönmeleri (İng. *repatriation*) ve entegrasyonları için bir yasal çerçeve oluşturması ve bunu yaparken Avrupa Konseyine danışması, üç yıl içerisinde (2002'ye kadar) geri dönüş ve entegrasyon sürecini başlatması ve geri dönüş sürecini on iki yıl içerisinde (2011'e kadar) tamamlaması gerekmektedir. Ancak bu süreç, başından itibaren, Gürcistan'ın siyasi, toplumsal ve ekonomik sorunları sebebiyle sekteye uğramıştır. Zayıf ve kırılgan bir ekonomi, yaklaşık 425 bin Ahıska Türkü'nün gelebileceğine dair Gürcistan kamuoyunda oluşan algının yarattığı korku, ülkedeki etnik gruplar arası çatışma ve ayrılıkçı hareketlerin neden olduğu siyasi istikrarsızlık, Ahıska Türklerinin anavatanında yaşayan etnik Ermenilerin ve etnik Gürcülerin Ahıska Türklerinin geri dönüşüne gösterdiği tepki ve önceki çatışmalardan dolayı ortaya çıkan IDP sorunu (İng. *Internally Displaced Persons - Ülke İçinde Yerlerinden Edilmiş Kişiler*) gibi etkenler sebebiyle; Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüş süreci Gürcistan devleti tarafından hiçbir zaman etkili bir biçimde ele alınamamış ve Gürcistan'ın siyasi gündeminin dışına itilmiştir (Trier vd., 2011: 40). Nitekim Gürcistan'ın bu konuda sergilediği çekimser tavır, geri dönüş sürecini takip eden Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisinin 2001 yılındaki 1257 sayılı kararına da yansımıştır. Kararda Parlamenter Meclis, Gürcistan'dan Ahıska Türklerinin geri dönüş sürecini hızlandırmasını talep etmiştir.³

2003 yılında Gül Devrimi'nin ardından, Gürcistan'da Avrupa odaklı ve reform yanlısı Mihail Saakaşvili hükümetinin iktidara gelmesinin, Ahıska Türklerinin geri dönüş sürecine olumlu etkileri olmuştur (Trier vd., 2011: 40). Saakaşvili hükümeti, Ahıska Türklerinin geri dönüşü için gerekli yasal çerçevenin oluşturulmasını hızlandırmak amacıyla yeni bir devlet komisyonu kurmuştur. Devlet Komisyonunun başkanlığını yapan Çatışmaların Çözümlemesinden Sorumlu Devlet Bakanlığına atanan Giorgi Haindrava, faaliyetleriyle geri dönüş sürecini destekleyen Azınlık Konuları Avrupa Merkezinin (İng. *European Center for Minority Issues - ECMI*) yardımıyla Ahıska Türk dernekleri temsilcileri ile bir araya gelmiş ve onlarla ilgili yasal düzenleme hakkında görüşme yapmıştır. Görüşmede Haindrava, Gürcistan'ın geri dönüş süreci konusunda Ahıska Türklerine olan yaklaşımını yumuşatacağını belirtmiştir. Ancak Haindrava, aynı zamanda Ahıska Türklerinin Gürcistan'a geri dönüşlerinin kesinlikle anavatanları olan Ahıska'dan başlamayacağını belirterek, Gürcistan'ın bu konudaki isteksiz tutumunun aslında hâlâ devam ettiğini ortaya koymuştur (Aydingün ve

² Parliamentary Assembly of the Council of Europe "Opinion 209 (1999) - Georgia's Application for Membership of the Council of Europe". 27 Ocak 1999, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/XrefXML2HTMLen.asp?fileid=16669&lang=en> (Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2015).

³ Parliamentary Assembly of the Council of Europe "Resolution 1257 (2001) - Honouring of Obligations and Commitments by Georgia". 25 Eylül 2001, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/XrefXML2HTMLen.asp?fileid=16941&lang=en> (Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2015).

Aydın, 2014: 79). Ancak Haindrava, Ahıska Türklerine etnik kökenlerine ilişkin soru yöneltilmeyeceğini vurgulamıştır (Aydın, 2008: 8). Bu isteksizliğin bir yansıması olarak Ahıska Türklerinin geri dönüşü ile ilgili yasal çerçevenin oluşturulması uzun sürmüş ve ancak geri dönüşü düzenleyen '20'inci Yüzyılın 40'lı Yıllarında Eski SSCB Tarafından Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nden Zorla Sürgüne Gönderilen Kişilerin Geri Dönüşü Hakkında Gürcistan Cumhuriyeti'nin 5261-PC Sayılı Yasası' (Geri Dönüş Yasası) 1 Ocak 2008 tarihinde yürürlüğe girmek üzere kabul edilmiştir.

Bu bölümde, 2007 yılında çıkarılmış olan Geri Dönüş Yasası, taahhütleri çerçevesinde incelenecek, yasanın eksiklikleri tartışılacaktır. Ayrıca uygulamadaki sorunlara ve Gürcistan'a yerleşmeyi başarmış Ahıska Türklerinin Gürcü toplumuna entegrasyonu konusunda yaşadıkları somut problemlere değinilecektir. Bu amaçla, öncelikle Geri Dönüş Yasası'na kadar yapılan yasal düzenlemeler, 2007 Geri Dönüş Yasası'nı ve devam eden yıllar içerisinde yasada yapılan değişiklikler incelenecektir. Ardından ise, yasanın hâlen var olan eksiklikleri ve bu eksikliklerin geri dönüş için yapılan başvurulara nasıl yansıdığı tartışılacaktır. Son olarak da, Gürcistan'a bu süreçte yerleşen Ahıska Türklerinin Gürcü toplumuna entegrasyonu irdelenecektir.

1. 2007 Geri Dönüş Yasası: Öncesi ve Sonrası

2007 yılındaki Geri Dönüş Yasası'nın kabul edilmesinden önce, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi Ahıska Türklerinin geri dönüşü konusuna değinen üç karar çıkarmıştır. 2005 yılında çıkan 1415 sayılı kararda;⁴ geri dönüş sürecinin 2011 yılında bitmesi sağlanacak şekilde, Gürcistan'ın artık daha fazla gecikme olmadan Ahıska Türklerinin geri dönüşünün başlaması için gerekli olan yasal, idari ve siyasi koşulları yaratması istenmiştir. Parlamenter Meclis, 18 Mart 2005 tarihinde doğrudan Ahıska Türklerinin durumu ile ilgili 1428 sayılı bir karar daha almıştır.⁵ Bu kararda Gürcistan'a 1999 yılında Avrupa Konseyi üyesi olurken verdiği taahhüt hatırlatılmış, Gürcistan'ın bu taahhüt ile ilgili bazı adımlar attığı kabul edilmiş, ancak esas adım olan geri dönüşle ilgili yasal düzenlemeyi hazırlamadığına dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda, Parlamenter Meclis, Gürcistan'a yönelik olarak 1999 yılı taahhüdünü önceden belirlenen zaman içerisinde yerine getirmesi, Ahıska Türklerinin Gürcistan'a yerleştirilmesinin ve ülkeye entegrasyonunun mali anlamda karşılanması için somut projeler ortaya koyması ve ilgili yardımlar ve programları oluştururken Ahıska Türklerinin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurması çağrısını yapmıştır. 2006 yılında ise Parlamenter Meclis, 1477

⁴ Parliamentary Assembly of the Council of Europe "Resolution 1415 (2005) - Honouring of Obligations and Commitments by Georgia". 24 Ocak 2005, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTMLen.asp?fileid=17288&lang=en> (Erişim Tarihi: 14 Haziran 2015).

⁵ Parliamentary Assembly of the Council of Europe "Resolution 1428 (2005) - Situation of the Deported Meskhetian Population". 18 Mart 2005, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTMLen.asp?fileid=17312&lang=en> (Erişim Tarihi: 14 Haziran 2015).

sayılı⁶ yeni bir kararıyla benzer hatırlatmalar yapmış ve çağrılarını tekrar etmiştir. Kararda, Gürcistan hükümetinin geri dönüşle ilgili kurduğu Devlet Komisyonunun çalışmalarını devam ettirmesi gerektiği, 2011'de bitecek şekilde geri dönüş süreci için gerekli olan yasal düzenlemenin hazırlanmasını hızlandırması ve Parlamenter Meclisin 1428 sayılı kararında ortaya konulan tavsiyeleri yerine getirmesi gerektiği belirtilmiştir.

Gürcistan hükümeti geri dönüşle ilgili yürütülen yasa çalışmalarına getirilen eleştirileri ele almış, ancak eleştirilerin tamamını dikkate almadan yasayı hazırlamış, onaylamış ve yürürlüğe sokmuştur (Aydingün ve Aydingün, 2014: 80-81, Aydingün, 2008: 2). Diğer bir ifadeyle, Eski SSCB Tarafından '20'inci Yüzyılın 40'lı Yıllarında Gürcistan'dan Zorla Sürgüne Gönderilen Kişilerin Geri Dönüşü' başlıklı bu yasa, 11 Temmuz 2007 tarihinde Gürcistan Parlamentosu'na sunulmuş ve 1 Ocak 2008 tarihinde yürürlüğe girmek üzere kabul edilmiştir.

Yasadaki başlıca maddeler şu şekildedir:⁷ Yasanın 1. maddesine göre yasanın amacı, 1940'larda Sovyet yönetimi tarafından Gürcistan'dan sürgün edilen kişilerin ve onların soyundan gelenlerin, 'tarihî adalet'in yerine getirilmesi için, gönüllülük esasına dayalı olarak kademeli bir şekilde Gürcistan'a geri dönüşü için yasal bir mekanizma oluşturmaktır. 2. maddede yasadaki kullanılan terimler açıklanmıştır. Burada iki terimin tanımı önem arz etmektedir: 'Zorla sürgüne gönderilen kişi' ve *repatriant* (geri dönmüş kişi). Bu maddeye göre 'zorla sürgüne gönderilen kişi', 1940'larda Sovyet yönetimi tarafından SSCB Devlet Güvenlik Komitesinin 31 Temmuz 1944 tarihli 6279 sayılı kararnamesiyle Gürcistan'dan zorla sürgüne gönderilen kişidir. *Repatriant*, bu yasanın gerektirdiği prosedürlere uyarak *repatriant* statüsünü elde etmiş kişidir. 3. madde kimlerin *repatriant* statüsü elde etmek için başvurabileceğini belirtmektedir. Bu statü için başvuru yapabilecek olanlar zorla sürgüne gönderilen kişiler ve onların doğrudan soyundan gelenlerdir. Ayrıca aynı maddede, bu kişilerin başvurması hâlinde, eş ve reşit olmayan çocuklarının da *repatriant* statüsü için başvurabilecekleri yer almaktadır.

Başvuru sürecine ilişkin olan 4. madde, başvuru için hangi belgelerin sunulması ve hangi kuruma gönderilmesi gerektiğini belirtmektedir. Başvuru için talep edilen belgelerin tam listesi şu şekildedir: 1) Sürgün belgesi, 2) İkametgâh ve/veya vatandaşlık belgeleri ve vatandaşı olunan ülkeden/oturma izni alınan ülkeden verilmiş geçerli kimlik belgesi, 3) Doğum belgesi 4) İkamet

⁶ Parliamentary Assembly of the Council of Europe "Resolution 1477 (2006) - Implementation of Resolution 1415 (2005) on the Honouring of Obligations and Commitments by Georgia". 24 Ocak 2006, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML.en.asp?fileid=17398&lang=en> (Erişim Tarihi: 14 Haziran 2015).

⁷ Republic of Georgia "Law of Georgia 'On Repatriation of Persons Forcefully Sent into Exile from the Soviet Socialist Republic of Georgia by the Former USSR in the 40's of the 20th Century'". [Unofficial English Translation by European Center for Minority Issue - Caucasus/Tbilisi Regional Office], Tbilisi, 11 Temmuz 2007, N5261 RS. Belge Giorgi Bobgiashvili tarafından temin edilmiştir.

belgesi 5) Adli sicil kaydı, 6) Medeni durumu gösteren belge, 7) Sağlık raporu, 8) Özgeçmiş.⁸

9. madde, *repatriant* statüsünü elde eden kişinin Gürcistan vatandaşlık mevzuatı çerçevesinde Gürcistan vatandaşı olma hakkını kazanacağını belirtmektedir. Bu maddeye göre *repatriant* statüsünü elde eden kişi, altı ay içerisinde *repatriant* statüsünü elde ettiği sırada ait olduğu ülke vatandaşlığından çıktığını kanıtlayan belgeyi ilgili Gürcistan makamlarına teslim etmelidir. *Repatriant* statüsünü elde eden kişi bir yıl içerisinde Gürcistan vatandaşlığı şartlarını yerine getirmelidir. 10. madde hangi şartlarda *repatriant* statüsünün askıya alınacağı veya iptal edilebileceğini belirtmektedir. Bu şartların arasında belli suçların işlenmesi (Gürcistan'da işlenen suçlar dâhil), herhangi bir ülkenin vatandaşlığına geçilmesi, *repatriant* statüsünün elde edilmesinden sonraki altı ay içerisinde diğer ülkenin vatandaşlığından çıkılmaması, başvuru sürecinde eksik veya hatalı bilgi verilmesinin tespit edilmesi bulunmaktadır.⁹

Repatriant statüsü başvurusu için doldurulması gereken başvuru formunda talep edilen bilgiler arasında dikkat çekenler şunlardır (isim-soyisim gibi biyografik bilgiler dışındakiler): 1) Başvuran kişinin dini, 2) Başvuran kişinin etnik kökeni, 3) Şayet geçerliyse, mensup olunan siyasi örgütler veya kamu/sivil toplum örgütlerinin isimleri ve amaçları, başvuran kişinin bu örgütlerdeki konumu, bu örgütlere ne zaman üye olunduğu, 4) Şayet askerlik görevi yapıldıysa bu görevle ilgili detaylar, herhangi bir askeri operasyona dâhil olunduysa bunun yeri ve tarihi, 5) Herhangi bir istihbarat örgütüne mensup olunup olunmadığı ve herhangi bir devlet sırrını saklama yükümlülüğü bulunup bulunmadığı, 6) Gürcistan'da nereye yerleşmek istendiği ('daha karar vermedim' olarak işaretlenebilir), 7) Gürcistan'a ne sebeple dönülmek istendiği.¹⁰

2007 Geri Dönüş Yasası ile ilgili Ahıska Türklerinin yasanın uygulanmasında karşılaştığı sorunlar ve yapılan şikâyetler Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi kararlarına da yansımıştır. Parlamenter Meclisi, 2008 yılında aldığı 1603 sayılı kararda, Gürcistan'ın geri dönüşle ilgili Devlet Komisyonunun çalışmalarını devam ettirmesi ve 2011'de bitecek şekilde geri dönüş süreci için gerekli şartları oluşturması gerektiğini belirtmiştir. Kararda, ayrıca 1477 sayılı kararda belirtildiği gibi, bir kez daha Parlamenter Meclisin

⁸ Republic of Georgia "Law of Georgia 'On Repatriation of Persons Forcefully Sent into Exile from the Soviet Socialist Republic of Georgia by the Former USSR in the 40's of the 20th Century'". [Unofficial English Translation by European Center for Minority Issue - Caucasus/Tbilisi Regional Office], Tbilisi, 11 Temmuz 2007, N5261 RS. Belge Giorgi Bobgiashvili tarafından temin edilmiştir.

⁹ Republic of Georgia "Law of Georgia 'On Repatriation of Persons Forcefully Sent into Exile from the Soviet Socialist Republic of Georgia by the Former USSR in the 40's of the 20th Century'". [Unofficial English Translation by European Center for Minority Issue - Caucasus/Tbilisi Regional Office], Tbilisi, 11 Temmuz 2007, N5261 RS. Belge Giorgi Bobgiashvili tarafından temin edilmiştir.

¹⁰ Council of Europe Organization for Migration, ve European Centre for Minority Issues-Tbilisi Office (2008). "Repatriation to Georgia? Guidelines on Procedures and Applications". Broşür, s. 9-12.

1428 sayılı kararındaki tavsiyelerinin yerine getirilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹¹

Gürcistan, yapılan bu eleştiriler üzerine 2007 Geri Dönüş Yasası'nda 2008, 2009 ve 2010 yıllarında bazı değişiklikler yapmıştır.¹² Örneğin, 4. maddede yer alan ve talep edilen sağlık durumu belgesiyle ilgili 'g' fıkrası kaldırılmıştır, zira Ahıska Türkleri bu madde nedeniyle kendilerine otomatik olarak hastalıklı muamelesi yapılmasından ve maruz kaldıkları ayrımcılıktan dolayı şikâyetçi olmuşlardır (Suliyev, 2011). Öte yandan, Ahıska Türklerinin *repatriant* statüsü için son başvuru tarihinin çok kısıtlayıcı olduğu şikâyetleri üzerine, son başvuru tarihi altı ay uzatılarak, 1 Ocak 2009'dan 1 Temmuz 2009'a alınmıştır. Daha sonra, son başvuru tarihi altı ay daha uzatılarak, 1 Ocak 2010'a alınmıştır. Ayrıca, *repatriant* statüsü başvurusu sonrasında eksik belge olduğunun tespiti durumunda, başvurana eksik belgelerin tamamlanması için verilen ek süre de üç aydan dört aya uzatılmıştır. 9. maddede yer alan *repatriant* statüsünün elde edilmesini takip eden altı ay içerisinde sahip olunan diğer ülke vatandaşlığından çıkma zorunluluğu ve bu zorunluluğun yerine getirilmemesi hâlinde *repatriant* statüsünün iptal edilme olasılığı da yapılan itirazlar neticesinde kaldırılarak 1 Aralık 2009 tarihinde değiştirilmiş ve süre 6 aydan 1 yıla çıkarılmıştır. Daha sonra *repatriant* statüsünün kazanılmasından sonraki bir yıl içerisinde Gürcistan vatandaşlığı elde etme koşullarını yerine getirme zorunluluğu da kaldırılmıştır. Önceki hükümlerdeki devletsiz kalma riskini ortadan kaldırmak maksadı belirtilerek *repatriant* statüsünü elde edenler için basitleştirilmiş bir süreçle Gürcistan vatandaşlığına geçilmesini sağlayacak bir yasal düzenlemenin yapılacağı taahhüdü verilmiştir.

2008 Rusya-Gürcistan Savaşı'nın etkilerinin sürdüğü, Gürcistan'ın siyasi ve ekonomik anlamda zor duruma düştüğü bir zamanda ve ülke bütünlüğünün tekrar sağlanmasının birinci gündem maddesi hâline gelmesine rağmen, Gürcistan'ın Geri Dönüş Yasası'yla ilgili eleştirilere cevaben yasada değişiklikler yapmış olmasının Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi kararlarına olumlu yansımaları olmuştur (Aydınçün ve Aydınçün, 2014: 80-81). Parlamenter Meclisinin 2011 yılında aldığı 1801 sayılı kararda, Gürcistan'ın Ahıska Türklerinin geri dönüş süreciyle ilgili göstermiş olduğu siyasi iradenin takdirle karşılandığı belirtilmiştir. Ancak bu bağlamda geri dönüş sürecinin tamamlanması için verilen son tarihin aşılmış olduğu hatırlatılmış ve Gürcistan'dan üç talepte bulunulmuştur. Bu talepler şunlardır: 1) *Repatriant* statüsü başvuruları ile ilgili iyi bir değerlendirme yapılması, 2)

¹¹ Parliamentary Assembly of the Council of Europe "Resolution 1603 (2008) - Honouring of Obligations and Commitments by Georgia". <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17629&lang=en> (Erişim Tarihi: 24 Haziran 2015).

¹² Republic of Georgia "Law of Georgia 'On Repatriation of Persons forcefully sent into exile from the Soviet Socialist Republic of Georgia by the Former USSR in the 40's of the 20th Century'" [Unofficial English Translation by European Center for Minority Issue - Caucasus/Tbilisi Regional Office], Tbilisi, 11 Temmuz 2007, N5261 R.S. Belge Giorgi Bobgiashvili tarafından temin edilmiştir.

Herhangi bir başvurunun sırf teknik nedenlerden dolayı reddedilmemesi için, Geri Dönüş Yasası hükümlerinin uygulanmasında olabildiğince esnek davranılması ve 3) Geri dönüş ve entegrasyon için artık daha fazla gecikmeden kapsamlı ve etkin bir mekanizma geliştirilmesi.

Gürcistan bundan sonra 2014 ve 2015 yıllarında Geri Dönüş Yasası'nda yasanın ortaya koyduğu yasal çerçeveyi değiştirmeyen bazı düzenlemeler yapmıştır.¹³ 2014 yılında 9. ve 10. maddelere ilişkin değişiklikler yapılmıştır. 2015 yılında yapılan değişiklikler ise 6. maddeye ilişkindir. 2015 yılında yapılan düzenlemeye göre başvurular, İşgal Bölgelerinden Yerlerinden Edilmiş Kişiler, İskân ve Mülteciler Bakanlığı (İng. *Ministry of Internally Displaced Persons from the Occupied Territories, Accomodation and Refugees of Georgia*) tarafından İçişleri Bakanlığı yerine Devlet Güvenlik Teşkilatına gönderilecektir. Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisinden ayrı olarak, Avrupa Konseyi, Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşmenin Gürcistan tarafından uygulanmasını denetime tabi tutmuş (bu denetim her Avrupa Konseyi üyesi devlet için yapılmaktadır) ve bu çerçevede Ahıska Türklerinin geri dönüşü meselesini denetlemiştir. Avrupa Konseyinin yaptığı bu denetimde izlenen süreç şu şekildedir: 1) Avrupa Konseyi üyesi devlet, Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşmesi bağlamında ulusal azınlıklarla ilgili gerçekleştirdiği faaliyetleri bir rapor olarak sunar, 2) Avrupa Konseyi bu rapor üzerine görüş bildiren metin yayımlar, 3) Üye devlet bu görüşe cevap veren bir yorum metni yayımlar ve son olarak 4) Avrupa Konseyi tüm bunlar hakkında bir karar çıkartır. Örnek olarak birinci denetleme döngüsünün (ikinci denetleme döngüsü henüz tamamlanmamıştır) incelenmesi uygun olacaktır.¹⁴

Birinci denetleme döngüsünde (İng. *cycle*), Gürcistan 16 Temmuz 2007'de Avrupa Konseyine sunduğu raporda¹⁵ Ahıska Türkleri meselesine hiç değinmemiştir. Avrupa Konseyi ise 19 Mart 2009 tarihli görüş (İng. *opinion*) metninde Ahıska Türkleri meselesine genişçe yer vermiştir. Görüş metninde Geri Dönüş Yasası ile ilgili sadece Gürcüce veya İngilizce belge sunumu zorunluluğu, başvuru için toplanması gereken belgelerin pahalıya mal olduğu ve toplanmasının güç olduğu, başvuru için tanınan zamanın az olduğu, başvuru sürecinin kişileri devletsiz bırakma riskine maruz bıraktığı ve başvuruları reddedilen kişilerin başvurularının tekrar ele alınması hakkından

¹³ Republic of Georgia "Law of Georgia 'On Repatriation of Persons forcefully sent into exile from the Soviet Socialist Republic of Georgia by the Former USSR in the 40's of the 20th Century'" [Unofficial English Translation by European Center for Minority Issue - Caucasus/Tbilisi Regional Office], Tbilisi, 11 Temmuz 2007, N5261 RS. Belge Giorgi Bobgiashvili tarafından temin edilmiştir.

¹⁴ Council of Europe "State Reports, Opinions, Comments and Resolutions". <http://www.coe.int/en/web/minorities/country-specific-monitoring#Georgia> (Erişim Tarihi: 16 Nisan 2015).

¹⁵ Council of Europe "Report Submitted by Georgia Pursuant to Article 25, Paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities". 16 Temmuz 2007, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_1st_SR_Georgia_en.pdf (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2015).

mahrum bırakıldığı dile getirilmiştir. Geri Dönüş Yasası'nın geri dönen Ahıska Türklerinin topluma entegrasyonu ile ilgili hiçbir hüküm içermediği ve mali kaynak sağlama vaadinde bulunmadığı belirtilmiştir. Son olarak anavatanlarına geri dönmek isteyen Ahıska Türklerinin çok fazla engelle karşılaştığı belirtilmiş ve Gürcistan'ın bu durumun giderilmesi konusunda adımlar atması istenmiştir.¹⁶ Gürcistan, 16 Eylül 2009 tarihli cevap metninde¹⁷ öncelikle Avrupa Konseyinin Ahıska Türkleri (İng. *Meskhetian Turks*) ifadesine karşı çıkmış, doğru ifadenin '20. Yüzyılın 40'lı Yıllarında Eski Sovyetler Birliği Tarafından Gürcistan'dan Zorla Sınır Dışı Edilen Kişiler' olduğunu belirtmiştir. Gürcistan, bu kişilerin etnik kimliğinin ancak bu kişilerin kendisi tarafından belirlenebileceğini ifade etmiştir. Gürcistan, *repatriant* statüsü başvurularının devlet dili olan Gürcüce veya dünyada en çok konuşulan dillerden biri olan İngilizceyle yapılması gerektiğini ve bu konuda Gürcistan'ın tutumunu değiştirmeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca başvuru için istenen tüm belgelerin geri dönüş süreci için gerekli olduğu ifade edilmiştir. Geri dönüş için yapılan başvuru sürecinde yaşanan gecikmeler 2008'de gerçekleşen Rusya-Gürcistan Savaşı'na bağlanmıştır. Talep üzerine *repatriant* statüsü için son başvuru tarihinin en son olarak 1 Ocak 2010'a alındığı, daha fazla erteleme yapılmayacağı belirtilmiştir. Birinci denetleme döngüsü ile ilgili Avrupa Konseyinin 11 Haziran 2014'te aldığı kararda¹⁸ Ahıska Türkleri meselesine değinilmemiştir.¹⁹

2. Geri Dönüş Yasası'ndaki Eksikliklerin Başvuru Sürecine Etkileri

2007 Geri Dönüş Yasası yürürlüğe girmesiyle birlikte Ahıska Türk derneklerinin, akademisyenlerin ve Avrupa Konseyinin eleştirilerine maruz kalmıştır. Bahsi geçen yasa maddelerinin içerdiği muğlak ifadeler dikkat çeken

¹⁶ Council of Europe, "Opinion on Georgia, Adopted on 19 March 2009". 19 Mart 2009, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_1st_OP_Georgia_en.pdf (Erişim Tarihi: 24 Haziran 2015).

¹⁷ Council of Europe "Comments of the Government of Georgia on the First Opinion of the Advisory Committee on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by Georgia". 16 Eylül 2009, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_1st_Com_Georgia_en.pdf (16 Nisan 2016).

¹⁸ Council of Europe "Resolution CM/ResCMN(2014)7 on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by Georgia". 11 Haziran 2014, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResCMN%282014%297&Language=lanEnglish&Ver=original> (Erişim Tarihi: 25 Haziran 2015).

¹⁹ Avrupa Konseyinin ikinci döngü, ikinci görüş belgesinde, Ahıska Türklerinin kendi kökenlerine vurgu yapmalarının teşvik edilmediği ve daha büyük grupların parçası olmalarının beklendiği açık bir şekilde belirtilmektedir. Bk. Council of Europe "The Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities Adopted the 2nd Cycle Opinion on Georgia on 17 June 2015". 11 Ocak 2016, [https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearch Services/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680590f b5](https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680590f b5) (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2016). Dolayısıyla, Avrupa Konseyi, Ahıska Türklerinin kimliklerinin tanınmadığına vurgu yapmaktadır. Öte yandan, aynı görüş belgesinde, Ahıska Türkleri, 1998 yılında Lahey Müzakereleri'nde alınan karar dikkate alınmadan *Meskhetian Turks* olarak değil, *Meskhetians* olarak adlandırılmışlardır.

öncelikli konu olmuştur. Ayrıca, 1 Ocak 2008'de başlaması gereken başvuru süreci; başvuru için gerekli altyapının hazırlanamaması ve Mayıs 2008'e kadar yaşanan Gürcistan seçim süreci nedeniyle beş aylık bir gecikmeyle başlayabilmiştir (Aydıngün, 2008: 8). Sürecin gecikmeli olsa da başlamasıyla birlikte, yasanın uygulanmasında yukarıda kısaca değindiğimiz eksikler ortaya çıkmış ve artan baskılar nedeniyle yasanın içeriğinde değişikliklere gidilmiştir. Ancak, yapılan bu değişiklikler; Ahıska Türklerinin beklentilerini tatmin etmemiştir. Azerbaycan'da, Geri Dönüş Yasası'ndan yararlanmaya çalışan Ahıska Türkleriyle gerçekleştirilen mülakatlarda yasada yapılan değişikliklerin, geri dönüş için yapılan başvurulara olumlu bir katkı sağlamadığı belirtilmiştir.²⁰ Zaten tartışmalarla başlayan süreç, uygulama sorunları nedeniyle geciktirilmiş ve yasada yapılan yeni düzenlemelere rağmen süreç aksamıştır. Bu nedenle, öncelik olarak Geri Dönüş Yasası'nın maddelerine ve uygulamadaki eksikliklerine odaklanmak gerekmektedir.

Daha önce bahsedildiği üzere Geri Dönüş Yasası'nın 1. maddesi, yasanın amacını belirtmektedir. Ancak, yasada hiçbir şekilde Ahıska Türkleri (İng. *Meskhetian Turks*) ibaresi yer almamakta, yasanın hedef kitlesi olan Ahıska Türklerine muğlak ifadelerle değinilmektedir.²¹ Azerbaycan'da, Gürcistan'a geri dönüş için başvuruda bulunmuş bir Ahıska Türkü bu durumu "Bir yasa çıkardılar. '20. Yüzyılın 40'lı Yıllarında Eski Sovyetler Birliği Tarafından Sürgün Edilen Şahıslar' mı dediler ne dediler, ismimiz bile yok o yasada."²² diyerek yorumlamıştır. Ayrıca, 1. maddedeki 'kademeli geri dönüş' ifadesinin, Ahıska Türklerinin geri dönüşünün uzun yıllar sürecek şekilde uzatılması için mazeret olarak kullanılacağından endişe duyduklarını ifade etmiştir.²³

Geri Dönüş Yasası'nın 3. maddesi, zorla sürgün edilen kişilerin eşleri veya reşit olmayan çocuklarının da *repatriant* statüsü almak için başvurabileceğini ifade etse de, yasanın uygulanmasında büyük problemler yaşanmaktadır. Azerbaycan ve Gürcistan'da gerçekleştirilen mülakatlarda, daha önce anne-babalarının var olan başvuruları nedeniyle, yeni bir başvuruya ihtiyaç duyulmayan 18 yaş altı çocukların, sürecin uzamasıyla 18 yaş sınırını geçtikleri ve başvuruyu tekrar yapmak zorunda kaldıkları aktarılmıştır.²⁴ Bu durum aynı aile içerisinde, birden fazla başvuru sürecinin yaşanmasına neden olmuş ve bu nedenle bahsi geçen yasa maddesi tam olarak işletilememiştir.

Aydıngün (2008: 8), 4., 9. ve 10. maddelerin ise "âdeta başvuru sayısını azaltmaya ve Ahıska Türklerinin başvurma cesaretini kırmaya yönelik" olarak

²⁰ Mülakat, Saath (Azerbaycan), 9 Eylül 2015.

²¹ Bu, Gürcü devletinin Ahıska Türklerini, Osmanlı İmparatorluğu döneminde baskıyla "Türkleşmiş ve Müslümanlaşmış" Gürcüler olarak yansıtma çabasının bir sonucu olarak görülebilir. Yasanın sadece Ahıska Türklerini kapsamadığı, o dönemde sürülmüş olan herkesi içerdiği, Gürcü yetkililer tarafından belirtilmektedir.

²² Mülakat, Baktü (Azerbaycan), 7 Eylül 2015.

²³ "Application Submitted by Banished Ahıska (Meskhetian) Turks to the Organization for Security and Cooperation in Europe". http://www.ahıska.org.tr/?page_id=2163 (Erişim Tarihi: 26 Eylül 2015).

²⁴ Mülakat, Nasakirali (Gürcistan), 27 Ekim 2015; Mülakat, Saath (Azerbaycan), 9 Eylül 2015.

değerlendirilebileceğini belirtmiştir. 4. maddenin talep ettiği belgelerin bazılarının temin edilmesi çok güçtür. Örnek olarak, Rusya'nın Krasnodar bölgesinde oturma izni (Rus. *propiska*) olmadan yaşamak mecburiyetinde kalmış Ahıska Türklerinin oturma izni belgesini temin edebilmeleri mümkün değildir (Aydıngün, 2008: 9). Ayrıca, istenilen sürgün belgesi Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Yasası'ndan faydalanmalarını engelleyen bir diğer belgedir. Gürcistan'da, Ahıska Türkü bir gençle yapılan mülakatta 1944 sürgün belgesinin edinilmesindeki zorluk şöyle aktarılmıştır:

Bu sürgün belgeleri, Petersburg'da ve Gürcistan'da. Petersburg'daki sürgün belgelerine, ancak adamın olursa erişebilirsiniz. Gürcistan'daki arşivleri, Gürcistan bize açmıyor ... Adamlar işi uzatmaya çalışıyor, sürgün belgesini vermek istemiyorlar.²⁵

Aynı Ahıska Türkü, sürgün belgesinin temini için Gürcistan devleti tarafından arşiv çalışmalarının başlatıldığını söylediğini, ancak buna rağmen sürgün belgesinin temininde yaşanan zorlukların devam ettiğini belirtmiştir.²⁶ *Repatriant* statüsüne başvurmak için gerekli olan diğer belgelerin temininin ise mali anlamda külfetli olduğu da birçok Ahıska Türkü tarafından dile getirilmiştir. Ayrıca, belgelerin Gürcistan devleti tarafından sadece Gürcüce veya İngilizce olarak kabul edilmesi, Ahıska Türklerinin Gürcüce ve İngilizce bilmiyor olmaları nedeniyle ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Dolayısıyla, Gürcüce veya İngilizce bilmiyor olmaları pek çok Ahıska Türkü'nün başvurusuna engel teşkil etmiş ve onlarda bu sürecin kurallarını belirleyenlerin iyi niyetli olmadıklarına ilişkin bir kanaatin oluşmasına sebep olmuştur. Azerbaycan'da Ahıska Türk derneklerinin yöneticilerinden biri, istenilen belgelerle ilgili sıkıntıları şöyle özetlemiştir:

Her birey için 16 tane form isteniyor. Sağlık raporu, nüfus belgesi, sürgün belgesi, hapishaneye girmiş mi girmemiş diye temiz belgesi vs. Sürgün belgesini nereden bulalım? Ben hapishaneye girip çıktysam ya da hastaysam bundan sana ne? Dispanserden rapor istiyorlar. Belgelerin her biri Gürcüce- İngilizce tasdik edilmelidir. Başvuranların belge tercümeleleri, her kişi için 100-150 dolar arasında değişiyor. Bunların hepsi aslında birer bahane.²⁷

Geri Dönüş Yasası'nın Gürcistan vatandaşlığı alma koşullarının belirtildiği 9. maddesi, *repatriant* statüsü elde etmiş olanların sahip oldukları diğer ülke vatandaşlığından çıkmasını zorunlu kılmaktadır. Üstelik maddede, Gürcistan vatandaşlığının ne kadar bir sürede elde edilebileceği net bir şekilde açıklanmamıştır. Bu durumun, Ahıska Türklerinin vatandaşı olduğu ülke vatandaşlığından çıkmaları durumunda devletsiz kalmalarına neden olabileceği ihtimalinin, başvuru sürecini olumsuz yönde etkilediği açıktır.

²⁵ Mülakat, Tiflis (Gürcistan), 3 Aralık 2015.

²⁶ Mülakat, Tiflis (Gürcistan), 3 Aralık 2015.

²⁷ Mülakat, Saath, (Azerbaycan), 9 Eylül 2015.

Azerbaycan'da gerçekleştirilen mülakatlarda da bu durum sıkça vurgulanmış ve Geri Dönüş Yasası'ndaki en büyük problemin Gürcistan vatandaşlığının edinilme sürecine ilişkin endişeler olduğu belirtilmiştir. Azerbaycan'ın Saatlı bölgesinde yapılan görüşmelerde, aynı aile içerisinde vatandaşlık alabilen ve alamayan bireylerin oluşunun geri dönüş sürecinin karmaşıklığına işaret ettiği, aile birliğini bozduğu ve bu nedenle ailelerin geri dönüş kararı alamadıkları ifade edilmiştir.²⁸ Bir ECMI uzmanı kendisi ile yapılan mülakatta, Ahıska Türklerinin bir özelliği olan geniş aile yapısına vurgu yapmış ve bunun neden olduğu ciddi bir soruna da işaret etmiştir:

Gürcistan devletinin Mesketyalıların (Ahıska Türklerinin) geri dönüş başvurusunu değerlendirirken kullandığı Avrupa temelli aile kavramı, Mesketyalıların aile yapısının gerçeklerini yansıtmamaktadır. Bu çağdaş çekirdek aile yapısı arasında doğan bir uyumsuzluk vakasıdır.²⁹

Anlaşılabileceği gibi Ahıska Türkleri, Gürcistan'a geri dönmek istedikleri zaman tüm aile fertleri ile birlikte dönmek istemektedirler. Ancak, Gürcistan devletinin bu konuya yaklaşımı farklıdır, zira geri dönüş başvurularını çekirdek aile temeline dayanarak yani Ahıska Türklerinin geleneksel aile yapısını dışlayarak değerlendirmektedir. Bu tutum, Ahıska Türklerinin geri dönüşüne önemli bir engel oluşturmaktadır. Böyle bir engelle karşılaşan Ahıska Türklerinin, geri dönme konusundaki istekliliklerini yitirdiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun ötesinde, yapılan mülakatlardan çekirdek aile mensupları içerisinde bile sadece bazılarının geri dönüş hakkı verildiği de öğrenilmiştir.³⁰

ECMI'dan bir yetkiliyle yapılan mülakatta, vatandaşlık sürecinin anlaşılmasının oldukça zor olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda, *repatriant* statüsünü alan kişinin iki yıl içerisinde diğer ülke vatandaşlığını bırakması gerektiği, onu bıraktığında şartlı vatandaş olacağı, Gürcistan vatandaşlığının da bunu takiben alınacağı belirtilmiştir. Ancak şartlı vatandaşın hiçbir sosyal haktan yararlanamayacağı, dolayısıyla sosyal haklardan ücret karşılığı yararlanabileceği belirtilmiştir.³¹ Şartlı vatandaşlıktan Gürcistan vatandaşlığına geçişin otomatik ve kısa sürede gerçekleşen bir prosedür olduğu göç ve geri dönüşle ilgili bir devlet kurumu yetkilisi tarafından ifade edilmişse de,³² Ahıska Türklerinde bir güven eksikliği olduğu yapılan mülakatlardan anlaşılmıştır.

Geri Dönüş Yasası'nın, yapılan başvuruların hangi durumlarda iptal edilebileceği ile ilgili 10. maddesi ise geniş çerçevesi sebebiyle tartışmalara neden olmuştur. Daha önce de bahsedilen bu madde, başvuruların kolaylıkla

²⁸ Mülakat, Saatlı (Azerbaycan), 9 Eylül 2015.

²⁹ Mülakat, Tiflis (Gürcistan), 4 Aralık 2015.

³⁰ Mülakat, Tiflis (Gürcistan), 1 Aralık 2015.

³¹ Mülakat, Tiflis (Gürcistan), 2 Aralık 2015.

³² Mülakat, Tiflis (Gürcistan), 1 Aralık 2015.

ve keyfi bir şekilde iptal edilebilmesinin önünü açmıştır. Aydınğün (2008: 9) bu durumun geri dönüşü engellediğini ve Ahıska Türklerinin maruz kaldığı haksızlıkları düzeltici nitelikte olmadığını belirtmiştir.

Ayrıca, *repatriant* statüsü için doldurulan başvuru formu da talep ettiği bilgiler nedeniyle çelişkiler içermektedir. Başvuru yapan kişinin dini, etnik kökeni, askerî bir operasyona katılıp katılmadığı, örgüt üyeliği olup olmadığı ve istihbarat birimleriyle irtibatı olup olmadığı sorgulanması, yıllar önce Stalin döneminde benzer sebeplerle yerlerinden edilen Ahıska Türklerinin, tarihî adaletin yerine getirilmesinden ziyade, tarihî bir yanlışın biçim değiştirilerek tekrar ortaya çıkarıldığının göstergesidir.

Geri Dönüş Yasası'nın incelenen maddelerinden ayrı olarak, yasa hakkındaki genel şikâyetler ise şu şekilde özetlenebilir:³³ Yasa, geri dönüş süreci ile ilgili başvuru işlemlerini kolaylaştırmaktan ziyade zorluk çıkarmak için konulmuş son derecede karmaşık ve anlaşılması güç bir dille kaleme alınmıştır. Bu eleştiri hem ECMI hem de Azınlık Hakları Grubu Gürcistan Ofisi yetkilileri tarafından dile getirilmiş, yasanın muğlak bir dille yazıldığını, üç farklı avukata metnin gösterilmesi hâlinde üç avukatın konuya üç farklı yorum getireceğini ifade etmişlerdir.³⁴ Kendisiyle yapılan mülakatta bir ECMI uzmanı, Gürcistan devletinin bu karmaşık süreç hakkında insanları bilgilendirmek için gayret gösterdiğini de belirtmiştir.³⁵ Verilen bilgiye göre Gürcistan devleti geri dönüş süreciyle ilgili çok dilli ve kolay anlaşılır bir internet sitesi kurmuştur.³⁶

Ayrıca, Azerbaycan'da gerçekleştirilen mülakatlarda, Ahıska Türklerinin Gürcistan'a geri dönüş için başvurularını tek başlarına gerçekleştiremedikleri, başvuru için evrak hazırlama sürecinde sık sık Ahıska Türkü derneklerine başvurdukları ve hatta sürecin yönetimini tamamen onlara bıraktıkları tespit edilmiştir.³⁷ Buna ek olarak, Geri Dönüş Yasası'nın muğlak ifadeler içermesi, Gürcistan devlet yetkililerine yasanın içeriğini yorumlamada geniş bir alan sağlamıştır. Devlet yetkilileri, başvuruları kabul edip etmemek, *repatriant* statüsünü verip vermemek ve herhangi bir bahane öne sürerek *repatriant* statüsünü iptal etmek gibi konularda oldukça serbest hareket edebilen bağımsız karar vericiler olarak ortaya çıkmışlardır. Yasada, ayrıca Gürcistan devletinin *repatriant* statüsünü talep edenlere yönelik yasal sorumluluğu veya mükellefiyeti de belirtilmemektedir. Son olarak, yasa *repatriant* statüsü ile ilgili genel bir çerçeve çizmiş, Gürcistan'a geri dönenlerin ülkeye nasıl yerleşeceğine dair herhangi bir açıklamada bulunmamış, *repatriant* statüsünü ve bu statünün getirdiği hakları tam olarak açıklamamıştır. Bu durum, özellikle, Azerbaycan'dan anavatanlarına dönmek isteyen Ahıska Türkleri

³³ Kapsamlı bilgi için bk. (Trier vd., 2011).

³⁴ Mülakat, Tiflis (Gürcistan), 3 Aralık 2015.

³⁵ Mülakat, Tiflis (Gürcistan), 4 Aralık 2015.

³⁶ Mülakat, Tiflis (Gürcistan), 4 Aralık 2015.

³⁷ Mülakat, Tiflis (Gürcistan), 3 Aralık 2015.

arasında tartışılan öncelikli konulardan birisidir. Yıllardır Azerbaycan'da çalışmış, emekli maaşı gibi çeşitli sosyal haklar elde etmiş olan Ahıska Türkleri, *repatriant* statüsü elde edilince bu hakların Gürcistan'a nasıl transfer edileceği hususundaki belirsizliklere işaret etmişler.³⁸ Yukarıda belirtilen şartlı vatandaşlık statüsünün belirsizliği de dikkate alındığında, Gürcistan devletinin geri dönüşü gerçekleştirmek konusunda çok istekli olmadığı görülmektedir. Mülakat yapılan Gürcistan Genç Hukukçular Birliği (İng. *Georgian Young Lawyers' Association - GYLA*) yetkilisi, Gürcistan'da Ahıska Türklerinin dönüşüyle ilgili siyasilerin ve toplumun tutumunu şu şekilde aktarmaktadır:

Toplumda genelgeçer söylem şu: Orta Asya'ya gönderilen Mesketyalılar (Ahıska Türkleri) çoktan öldü, onlar artık yok. Geriye onların çocukları kaldı. Bu yeni neslin Gürcistan ile hiçbir bağlantısı yok. Gürcistan ile hiçbir bağlantısı olmayan bu insanlar niye buraya gelsinler ki? Bu insanlar dönerlerse Gürcistan'a bağlılık hisseden vatandaşlar olmayacaklar, vatanseverlik duygusuna sahip olmayacaklar ... Mesketyalılar dönerse toprak, mülkiyetle ev sıkıntısı gibi konular gündeme gelecek. Devlet, bütçe olursa bu eksikleri giderebilir, ancak Gürcistan hükümeti devlet bütçesini Mesketyalıların bu konudaki sorunlarını çözmek için kullanmaya çalışırsa halk "Neden bizim (ihtiyaçlarımız için gerekli olan) bütçe onlara gidiyor?" diye hesap sorar. 2016'da seçim olacak. Siyasetçiler Mesketyalılar konusunu kesinlikle gündeme taşımayacaklar. Bu konuyu gündeme taşıyan siyasetçinin üzerine muhalefet hemen çullanır ve bu, o siyasetçinin oy kaybetmesine neden olur.³⁹

3. 2007 Sonrası Gürcistan'a Dönüş ve Entegrasyon

Bürokratik zorluklara rağmen, Gürcistan'a dönmeyi başarabilmiş Ahıska Türklerinin Gürcü toplumuna entegre olma sürecini yeni bir mücadele olarak değerlendirmek mümkündür. Gürcistan'ın Avrupa Konseyine taahhütleri neticesinde, Ahıska Türklerinin dönüşüne ilişkin tavrını görece yumuşatması, geri dönüşü ve dönenlerin entegrasyon sorunlarını çözememiştir. Entegrasyona yönelik devletin kapsamlı bir program hazırladığını belirtmek güçtür. Bu tespit, Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (İng. *European Commission against Racism and Intolerance - ECRI*)⁴⁰ ve Avrupa Konseyi İkinci Görüş Belgesi'nde de (İng. *Council of Europe, Second Opinion*)⁴¹

³⁸ Mülakat, Saatlı (Azerbaycan), 9 Eylül 2015.

³⁹ Mülakat, Batum (Gürcistan), 29 Ekim 2015. Mülakat yapan kişi 'Mesketyalı' terimini kullanmıştır.

⁴⁰ Council of Europe "ECRI Report on Georgia (Fifth Monitoring Cycle) Adopted on 8 December 2015". 1 Mart 2016, s. 24, <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Georgia/GEO-CbC-V-2016-002-ENG.pdf> (Erişim Tarihi: 8 Haziran 2016).

⁴¹ *The Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities adopted the 2nd cycle Opinion on Georgia on 17 June 2015. s. 10.*

desteklenmiştir. Ayrıca, bir ECMI uzmanı tarafından da desteklenmiştir. Uzman, geri dönen Ahıska Türklerine yönelik bir entegrasyon programı olmadığını belirtmiştir. Bu durum, neden az sayıda Ahıska Türkü'nün geri döndüğünü açıklar niteliktedir.

Gürcistan'a dönen az sayıda Ahıska Türkü'nün entegrasyonunun zorluklarla dolu bir süreç olduğu birçok mülakatta vurgulanmıştır. Bu süreçle ilişkin Azerbaycan ve Gürcistan'da gerçekleştirdiğimiz mülakatlar dışındaki en güncel verilerden biri, 2011 yılında Kafkas Araştırma Kaynak Merkezine (İng. Caucasus Research Resource Center - CRRC) ECMI tarafından yaptırılan ve Gürcüler⁴² için Ahıska Türklerinin geri dönüşünün ne anlama geldiğini irdeleyen bir çalışmadır. Bu çalışmada, Gürcistan'da yaşayan, Gürcüce konuşan 18 yaş üstü ve yetişkin 1818 kişiyle yüz yüze mülakatlar gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler 2012 yılı Eylül ayında rapor hâlinde yayımlanmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, Gürcülerin % 61'i Ahıska Türklerinin dönüşüne dair bilgi sahibiyken, % 38'i bu durumdan habersizdir. Bilindiği gibi, farklı dil, din ve kültüre sahip toplulukların birbirleriyle olan ilişkileri ve azınlık grubunun toplumun geneline entegrasyonu tek taraflı değil, iki taraflı bir süreçtir. Bu nedenle, Gürcü nüfusun Ahıska Türklerinin dönüşüne ilişkin fikir ve davranışları Ahıska Türklerinin entegrasyonunu etkilemektedir. Bu açıdan bakıldığında, araştırma verilerine göre, çok sayıda Gürcü'nün Ahıska Türklerinin dönüşünün doğru olduğunu ve Sovyet zamanından kalma bir haksızlığın onların geri dönüşünün sağlanmasıyla düzeltildiğini düşünüyor olmaları önemlidir (Tarkhan-Mouravi ve Khutsishvili, 2012: 9).

Ancak, CRRC'nin araştırma sonuçları aynı zamanda Ahıska Türklerine yönelik negatif toplumsal hafızanın hâlen varlığını sürdürdüğünü de göstermektedir. Bu, Ahıska Türklerinin entegrasyonunun önündeki en büyük engellerden biri olarak değerlendirilebilir. Ahıska Türklerinin dönüşüne karşı olumlu düşüncelere sahip olmayan Gürcülerin % 40'ı 56 yaş üstü nüfustan oluşmaktadır. Bununla beraber negatif toplumsal hafızanın izleri Gürcü toplumunda kendini farklı şekillerde de göstermektedir. Örneğin, Ahıska Türklerinin dönüşü hakkında bilgisi olan % 61'lik grubun büyük kısmı yani % 53'ü Ahıska Türkleri ve Gürcüler arasında ne tür kültürel farklılıklar olduğuna dair hiçbir fikri olmadığını söylemektedir. Benzer bir durum, "Ahıskalıların ne kadar arkadaş canlısı olduğunu düşünüyorsunuz?" sorusuna verilen cevaplarda da kendisini göstermektedir. Yapılan araştırma sonucunda Gürcülerin % 70'i bu konuda bir fikri olmadığını belirtmiştir (Tarkhan-Mouravi ve Khutsishvili, 2012: 12).

Bu verilerden hareketle, Gürcülerin Ahıska Türkleri ile iletişimlerinin son derece sınırlı olduğu değerlendirilmesini yapmak mümkündür. Geri dönen Ahıska Türklerinin sayısının çok düşük olduğu düşünüldüğünde Gürcülerin iletişimden kaçındıklarını söylemek mümkün görünmemektedir. Ancak

⁴² Araştırmada Gürcü adlandırması Gürcüce konuşanları ifade etmektedir.

yapılan araştırmanın bazı çelişkileri içerdiği belirtilmelidir. Örneğin, 'yurda dönüş' yapmış "Ahıska Türklerinin Hristiyan çocuklarının topluma daha kolay uyum sağladığı ve daha kolay kabul edildiği" veya geri dönenlerin kimlikleri hususunda kafa karışıklığı yaşadıkları fikrini ön plana çıkaran ve dolayısıyla âdeta Ahıska Türklerinin tamamının Müslümanlaşmış Gürcüler olduğu resmî görüşünü yeniden üreten bir üslupla yazılmıştır (Tarkhan-Mouravi ve Khutsishvili, 2012: 31).⁴³ Ahıska Türklerinin büyük çoğunluğunun kabul etmediği bu görüşün söz konusu çalışmada işlenmesi araştırmanın tarafsızlığını tartışılır hâle getiren bir niteliktedir. Yapılan saha araştırmasında görüşülen Ahıska Türklerinin bir kısmı kendini Gürcü olarak tanımlamışlarsa da Müslümanlık kimliğinin istisnasız olarak benimsendiği tespit edilmiştir.

Yukarıdaki bilgiler göz önüne alındığında, Ahıska Türklerinin geri dönüşünü takip eden süreçte konunun büyük bir hassasiyetle ele alınması gerekmektedir, zira geri dönen Müslüman Ahıska Türkleri ve yerel halkın birbirleri hakkında fazla bir fikre sahip olmamalarından dolayı bu iki topluluğun provoke edilmeleri, siyasi amaçlarla kullanılmaları ihtimali bulunmaktadır. Sahada gerçekleştirdiğimiz mülakatlarda bu yaklaşımı destekleyen görüşler ile karşılaşmıştır. Örneğin, Tiflis'te azınlıkların eğitimi konusunda çalışan bir STK yetkilisi şu görüşleri belirtmiştir:

Halk Ahıska Türklerinin geri dönmesini istemedi. Zaten 250 bin IDP gibi bir baş ağrısı var, bir de onların gelmesi gerginlik yaratır gibi görüşler türedi. İnsanlar yaşayacakları topraklardan çıkarılmaktan korktular. Politikacılar da geri dönüşe karşı çıktı. Halk da bu tutumdan etkilendi. Sonrasında Ahıska Türkleri konuşulan bir konu olmaktan çıktı, çünkü milyonların geri dönmeyeceği anlaşıldı ... Bazı durumlarda Türk, bazı durumlarda Gürcü algılanıyorlar. Ama ilk başlarda sürgün edilmelerinin bir nedeni vardır diye kötü algıladılar. Hatta medya bile o dönemde bu olumsuz 'sürgün' kelimesini sıkça kullandı.⁴⁴

Toplumun Ahıska Türklerine karşı olumsuz tutumunu kendisiyle Batum'da mülakat yaptığımız bir Ahıska Türkü de belirtti ve toplumun görüşünü şu sözlerle ifade etti:

Siz (Ahıska'lılar) problemlili milletsiniz diyorlar. Bir hastalık var. Ahıskalar⁴⁵ Gürcistan'da baskı altındalar. Gürcistan bu konuda Rusya ile aynı zihniyete sahip ... Ahıskalar tekrar sürülmek istemiyorlar, o yüzden konuşmaktan korkuyorlar.⁴⁶

Yukarıda da ifade edildiği üzere Ahıska Türklerinin geri dönüş sırasında yaşadıkları sorunlara ek olarak entegrasyon problemleriyle de yüzleştikleri

⁴³ Entegrasyon konusunda ayrıca bk. (Trier vd., 2011).

⁴⁴ Mülakat, Tiflis (Gürcistan), 1 Aralık 2015.

⁴⁵ Kendisi Ahıska Türkleri için Ahıskalar ifadesini kullanmıştır.

⁴⁶ Mülakat, Batum (Gürcistan), 27 Ekim 2015.

gözlemlenmektedir. Bu sorunlar Gürcistan Kamu Denetçiliği Kurumunun (İng. *Public Defender of Georgia*) yıllık raporlarında da ele alınmaktadır. Örneğin, kurumun 2011 yılında yayımladığı raporda, Ahıska Türklerinin *repatriant* statüsü edinme sürecinde yaşadıkları sorunların yanı sıra, Gürcistan toplumuna entegrasyonunun sağlanması için gerekli olan düzenlemelere de geniş yer verilmiştir. Rapor, Ahıska Türklerinin Gürcistan toplumuna entegrasyonunu, ekonomik, sosyal ve siyasi olmak üzere üç başlıkta incelemiştir. Ekonomik entegrasyon açısından bakıldığında, Ahıska Türklerine uygun istihdam koşullarının yaratılmasının gerekliliğine vurgu yapılmıştır.⁴⁷ Geri dönen Ahıska Türklerinin yaşadıkları ekonomik zorluklar bir ECMI yetkilisi tarafından şu şekilde belirtilmiştir:

İşsizlik en büyük problemleri ... Devlet kurumlarında iş bulamıyorlar çünkü iyi düzeyde Gürcüce bilmiyorlar. Bu insanlara ücretsiz dil dersleri verilmesi gerekiyor ... Azerbaycan vatandaşlığından çıkarılsa Azerbaycan'da sahip oldukları sosyal haklardan mahrum oluyorlar. Azerbaycan vatandaşlığını bırakıp Gürcistan vatandaşlığına kabul edildikleri süreç arası belirsiz ve sosyal haklardan mahrumlar.⁴⁸

Kamu Denetçiliği Kurumunun 2011 yılındaki raporunda, ayrıca Ahıska Türklerinin Gürcistan toplumuna sosyal entegrasyonunun sağlanması için de yaşadıkları dil problemlerine dikkat çekilmiş, Gürcüce öğrenmelerinin sağlanması için gerekli programların oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, Gürcistan'da daha iyi iş imkânı edinmeleri, siyaset alanında yer alabilmeleri ya da sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerine katılmaları için eğitim olanaklarına erişimlerinin artırılmasının önemli olduğunun altı çizilmiştir. Bu bağlamda Ahıska Türklerinin eğitim olanaklarından faydalanmaları hususundaki belirsizliğe bir ECMI yetkilisi dikkat çekmiştir:

Ahıska Türkleri 1+4 programına Azerbaycan dilinde başvurabilirler. Ancak başvuran var mı bilmiyorum, çünkü başka bir ülkeden aldıkları mevcut temel eğitim diplomalarının geçerli kabul edilip edilmediğini bilmiyorum.⁴⁹

Ahıska Türklerinin Gürcistan toplumuna siyasi entegrasyonu için de, hükümet organlarında ve sivil toplum kuruluşlarında yer almaları

⁴⁷ 27 Ekim 2015'te Nasakirali'de, 4 Aralık 2015'te Tiflis'te, 4 Nisan 2016'da Tsitelubani'de gerçekleştirilen mülakatlarda, Gürcistan'a yerleşen Ahıska Türkleri için istihdam olanaklarının çok sınırlı olduğu, genellikle vasıfsız işlerde mevsimlik olarak çalıştıkları gözlemlenmiştir. Tsitelubani'de Saakaşvili döneminde arıcılık yapıldığı, tekstil fabrikası bulunduğu belirtilmiş, ancak daha sonraki hükümet tarafından bunların kapatıldığı anlatılmıştır. Bunun Tsitelubani'ye yerleşen Ahıska Türklerinin göç etmesine neden olduğu anlaşılmıştır. Bu yerleşimin Rusya sınırında olması, burayı güvenlik açısından hassas bir hâle getirmiş, giriş ve çıkışların polis denetiminde yapılmasına neden olmuştur. Mülakat yapmak üzere bölgeye giriş pasaport kontrolü ile mümkün olmuş, ziyaret edilecek ev bilgisi verilmiş ve bu konuda polis denetimi yapılmıştır. Görüşülen kişiler, Rusya'nın sınır ihlali yaptığını da belirtmişlerdir. Mülakat, Tsitelubani (Gürcistan), 4 Nisan 2016.

⁴⁸ Mülakat, Tiflis (Gürcistan), 4 Nisan 2016.

⁴⁹ Mülakat, Tiflis (Gürcistan), 4 Nisan 2016.

gerekliliğinden bahsedilmiştir.⁵⁰ Kamu Denetçiliği Kurumunun 2013 yılında hazırlanmış olduğu raporda, yukarıda bahsedilenlere ek olarak, iki noktaya dikkat çekilmiştir. Bunlardan ilki, Gürcistan'a geri dönebilen Ahıska Türklerinden Gürcistan vatandaşı olamayanların, devletin sağlamış olduğu sağlık, sosyal güvence gibi olanaklardan yararlanamamasıdır. Bu durumun, Gürcistan vatandaşlarına sağlanan temel hizmetlerden mahrum kalan Ahıska Türklerinin Gürcistan toplumuna entegrasyonunu etkilediği vurgulanmıştır. İkinci olarak, Gürcistan toplumunun 1940'lı yıllarda Gürcistan'dan sürgün edilen halklarla ilgili ön yargıların ve olumsuz düşüncelerinin,⁵¹ Ahıska Türklerinin Gürcistan toplumuna entegrasyonunu etkilediği de vurgulanmıştır. Sonuç olarak, Gürcistan hükümetinin kültürler arası kaynaşmayı ve toleransı artıracak sosyal programları geliştirmesi ve uygulaması gerekliliği vurgulanmıştır.⁵²

Kamu Denetçiliği Kurumunun 2014 yılında hazırlanmış olduğu raporda, Ahıska Türklerinin *repatriant* statüsüne başvurmak için gerekli olan yasal zorunluluklar hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibi olmadıkları vurgulanmıştır. Gürcistan devletinin gerekli bilgilendirmeleri yapıp geri dönüş sürecini hızlandırması gerektiğinin altı çizilmiştir. Bu bağlamda, mevcut yasa üzerinde değişikliklerin yapılmasının, geri dönüş sürecinin desteklenmesi ve geri dönüş yapmış olan Ahıska Türklerinin Gürcistan toplumuna entegrasyonunun sağlanması için çalışmalar yapılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca, Gürcistan'a geri dönmüş ya da geri dönmek isteyen Ahıska Türkleri için Gürcüce öğrenmeye yönelik programların oluşturulması önerilmiştir. Daha önceki ilgili raporlarda bahsedildiği gibi, bu dil programının, Gürcistan'a geri dönmüş kişilerin meslek edinmesini ve yüksek öğrenime Gürcistan'da devam etmesini sağlayacağı belirtilmiştir.⁵³

Aynı raporda, 1960'lı yıllardan raporun yayımlandığı tarihe kadar 557 Ahıska Türkü'nün Gürcistan'a yerleştiği aktarılmış, bunlardan Nasakirali'de (Guria) 139 kişinin (28 aile), İaneti'de (İmereti) 168 kişinin (30 aile) yaşadığı belirtilmiştir. Son yıllarda yaklaşık 150 Ahıska Türkü'nün Azerbaycan'dan Mesheti-Cavahetya bölgesine dönmüş olmasına rağmen, bu bölgede az sayıda Ahıska Türkü ailesi yaşadığı da aktarılmıştır. Bahsi geçen Ahıska Türklerinin bu bölgede çoğunlukla Ahıska ve Abastuman yerleşim bölgelerinde yoğunlaştıklarından söz edilmiştir. Rapora göre, Kırgızistan ve Kazakistan'dan kendi imkânları ile gelen 100 civarında Ahıska Türkü de

⁵⁰ The Public Defender of Georgia "The Situation of Human Rights and Freedoms in Georgia. Annual Report of the Public Defender of Georgia 2011".
<http://www.ombudsman.ge/uploads/other/1/1346.pdf> (Erişim Tarihi: 3 Şubat 2016).

⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bk. (Yemelyanova, 2015).

⁵² The Public Defender of Georgia "The Situation of Human Rights and Freedoms in Georgia. Annual Report of the Public Defender of Georgia 2013".
<http://www.ombudsman.ge/uploads/other/1/1934.pdf> (Erişim Tarihi: 3 Şubat 2016).

⁵³ The Public Defender of Georgia "The Situation of Human Rights and Freedoms in Georgia. Annual Report of the Public Defender of Georgia 2014".
<http://www.ombudsman.ge/uploads/other/3/3510.pdf> (Erişim Tarihi: 3 Şubat 2016).

Tiflis'te ikamet etmektedir. Ayrıca, 2006 yılında Gürcistan Cumhurbaşkanı'nın özel davetiyle Gori'ye yerleşen birçok ailenin yasal statülerinin hâlen belirsizliğini korumakta olduğu vurgulanmıştır.⁵⁴ 2007 Geri Dönüş Yasası ile Ahıska Türklerinden alınan 5.841 başvurudan 1.254'ü *repatriant* statüsü almış, bunlardan sadece 7'si Gürcistan vatandaşlığına geçebilmiştir.⁵⁵

Avrupa Konseyi İkinci Görüş Belgesi'nde de 5.841 başvuru (yaklaşık 8.900 kişi) olduğu belirtilmiştir. 8.900 kişinin 5.389'unun Azerbaycan'da yaşadığı belirtilmektedir. 1.540 yetişkin 2015 yılında *repatriant* statüsü almıştır ve bunların 418'i koşullu Gürcistan vatandaşlığı almışlardır. Vatandaş olmak için Azerbaycan vatandaşlığından çıkılması gereğine dikkat çekilmekte, ancak bunun Ahıska Türkleri açısından son derece zor olduğu, zira kişi başı 110 manat ödenmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁵⁶ Bu bilgi Azerbaycan Büyükelçiliği yetkilileri tarafından da teyit edilmiştir.⁵⁷ Azerbaycan vatandaşlığından çıkma sürecindeki zorluğun Azerbaycan'dan kaynaklandığı ve Gürcistan'ı ilgilendirmedığı görüşü bazı Gürcü yetkililer tarafından dile getirilmiştir. Ayrıca, Azerbaycan'daki emekli maaşlarının Gürcistan'a göre daha yüksek olması nedeniyle Ahıska Türklerinin vatandaşlıktan çıkma hususunda isteksiz oldukları İskan ve Mülteciler Bakanlığından bir yetkili tarafından ifade edilmiştir.⁵⁸

2007 yasa kâğıt üzerinde geri dönüşü mümkün kılarsa da, uygulamada çok az yol kat edildiği, yasanın uygulanmasındaki zorluklar nedeniyle Ahıska Türklerinin vatandaşlık elde edemedikleri anlaşılmaktadır. 2007'den bu yana Gürcistan'ın isteksiz tavrının da etkisiyle yasa işlevini yerine getirememiş, Avrupa Konseyi süreci iyi yönetememiş⁵⁹ ve Ahıska Türklerinin Gürcistan'daki nüfusunda bir artış olmamıştır. Bu noktada Ahıska Türkleri cephesinden konuya yaklaşmak gerekirse, Ahıska Türklerinin önemli bir kısmının, çeşitli nedenlerle geri dönüş konusunda isteksiz olduklarını, dönmek isteyen Ahıska Türklerinin de, yasanın uygulamasından kaynaklanan sorunlar ve Gürcistan'ın isteksiz tavrı nedeniyle geri dönemediklerini belirtmek gerekmektedir. Geri dönenlerin entegrasyon konusunda ve Türk kimliğinin tanınmaması nedeniyle de önemli sorunlar yaşadıkları yapılan mülakatlarda tespit edilmiştir.

⁵⁴ *The Situation of Human Rights and Freedoms in Georgia. Annual Report of the Public Defender of Georgia 2014.* Ayrıca bk. *The Situation of Human Rights and Freedoms in Georgia. Annual Report of the Public Defender of Georgia 2011* ve *The Situation of Human Rights and Freedoms in Georgia. Annual Report of the Public Defender of Georgia 2013.*

⁵⁵ Repatriation Statistics, <http://www.mra.gov.ge/eng/static/1601> (Erişim Tarihi: 3 Şubat 2016).

⁵⁶ *The Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities Adopted the 2nd Cycle Opinion on Georgia on 17 June 2015*, s. 10-11.

⁵⁷ Mülakat, Tiflis (Gürcistan), 3 Aralık 2015.

⁵⁸ Mülakat, Tiflis (Gürcistan), 1 Aralık 2015.

⁵⁹ Avrupa Konseyi, İkinci Görüş Belgesi'nde Ahıska Türklerinden kendi olanaklarıyla Gürcistan'a dönenlerin entegrasyon sorununu gündeme getirmiştir.

Sonuç olarak, Ahıska Türkleri arasında başından beri Gürcü tezini kabul edenlerin dahi, hem dinî hem de gerçek etnik kimlikleri nedeniyle Gürcü ulusundan dışlandıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Gürcü tezini kabul etmeleri doğrultusunda baskı yapılan ve bunu reddeden Ahıska Türkleri için Gürcistan'da bir geleceğin çok mümkün görünmediğini söyleyebiliriz. Gürcü olduğunu kabul edenler de aslında, toplumda Türk olarak bilindikleri için aynı zorlukları yaşamaktadırlar. Özellikle Ermeni yoğunluklu Mesheti-Cavahetya'ya dönmelerine fiilen izin verilmemektedir. Dolayısıyla, Gürcü kimliğinin etnik Gürcü ve Hristiyan Ortodoks olarak tanındığı bir ülkede, devlet tarafından resmî olarak Gürcü diye tanımlansalar da, Türk ve Müslüman olarak bilinmeleri nedeniyle Gürcistan'da bir geleceklerinin olduğunu söylemek çok mümkün görünmemektedir.

KAYNAKLAR

- Aydingün, Ayşegül (2008). "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Dönüşü". ASAM Bakış. Rapor No. 6, Ankara.
- Aydingün, Ayşegül ve Aydingün, İsmail (2014). *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.
- Baydar-Aydingün, Ayşegül (2001). *Rethinking Ethnic Identity Formation: The Case of the Ahıska (Meskhetian) Turks in Turkey and Kazakhstan*. Doktora Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Council of Europe, Organization for Migration, ve European Centre for Minority Issues-Tbilisi Office (2008). "Repatriation to Georgia? Guidelines on Procedures and Applications". Broşür.
- Laczo, Frank (1998). *Deported Peoples of the Former Soviet Union: The Case of Meskhetians*. Geneva: IOM.
- Oskari, Pentikäinen ve Trier, Tom (2004). "Between Integration and Resettlement: The Meskhetian Turks". *ECMI Working Paper*. Flensburg: European Centre for Minority Issues, No. 21.
- Republic of Georgia "Law of Georgia 'On Repatriation of Persons Forcefully Sent into Exile from the Soviet Socialist Republic of Georgia by the Former USSR in the 40's of the 20th Century'".
- Republic of Georgia "Law of Georgia 'On Repatriation of Persons Forcefully Sent into Exile from the Soviet Socialist Republic of Georgia by the Former USSR in the 40's of the 20th Century'". [Unofficial English Translation by European Center for Minority Issue - Caucasus/Tbilisi Regional Office]. Tbilisi, 11 Temmuz 2007.
- Sumbadze, Nana (2007). "Back Home Again: The Repatriation and Integration of Meskhetian Muslims in Georgia". (Der.) Trier, Tom ve Khanzin, Andrei. *The Meskhetian Turks at a Crossroads-Integration, Repatriation or Resettlement?*. Berlin: LIT Verlag, s. 288-339.
- Tarkhan-Mouravi, George ve Khutsishvili, Ketevan (2012). *Public Attitudes and Integration of Meskhetians in Georgia*. (Der.) Chylinski, Ewa ve Sommerlund, Jana. European Centre for Minority Issues Caucasus, Georgia: Cezanne.
- Trier, Tom ve diğerleri (2011). *Meskhetians: Homeward Bound...* Georgia: European Center for Minority Issues, Cezanne.
- Yemelyanova, Galina (2015). "Georgian's European Quest: The Challenge of Meskhetian Turks". *Caucasus International*. No. 3, s. 81-83.

İnternet Kaynakları

- "Application Submitted by Banished Ahıska (Meskhetian) Turks to the Organization for Security and Cooperation in Europe".
http://www.ahıska.org.tr/?page_id=2163 (Erişim Tarihi: 26 Eylül 2015).
- Council of Europe "Comments of the Government of Georgia on the First Opinion of the Advisory Committee on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by Georgia". 16 Eylül 2009,
http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_1st_Com_Georgia_en.pdf (Erişim Tarihi: 16 Nisan 2016).
- Council of Europe "ECRI Report on Georgia (Fifth Monitoring Cycle) Adopted on 8 December 2015". 1 Mart 2016,
<https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Georgia/GEO-CbC-V-2016-002-ENG.pdf> (Erişim Tarihi: 8 Haziran 2016).
- Council of Europe "Opinion on Georgia, Adopted on 19 March 2009". 19 Mart 2009,
http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_1st_OP_Georgia_en.pdf (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2016).
- Council of Europe "Report Submitted by Georgia Pursuant to Article 25, Paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities". 16 Temmuz 2007,
http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_1st_SR_Georgia_en.pdf (Erişim Tarihi: 24 Haziran 2015).
- Council of Europe "Resolution CM/ResCMN(2014)7 on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by Georgia". 11 Haziran 2014,
<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResCMN%282014%297&Language=lanEnglish&Ver=original> (Erişim Tarihi: 25 Haziran 2015).
- Council of Europe "State Reports, Opinions, Comments and Resolutions".
<http://www.coe.int/en/web/minorities/country-specific-monitoring#Georgia> (Erişim Tarihi: 16 Nisan 2015).
- Council of Europe "The Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities Adopted the 2nd Cycle Opinion on Georgia on 17 June 2015". 11 Ocak 2016,
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680590fb5> (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2016).
- Council of Europe "Opinion on Georgia, Adopted on 19 March 2009". 19 Mart 2009,
http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_1st_OP_Georgia_en.pdf (Erişim Tarihi: 24 Haziran 2015).

- Federal Union of European Nationalities "Written Statement Submitted by the Federal Union of European Nationalities, A Non-Governmental Organization in Special Consultative Status - The Repatriation Question of the Meskhetian Turks to Their Homeland in Georgia". 31 Ağustos 2015, https://www.fuen.org/fileadmin/user_upload/Dokumente/G1520228_Meskhetian_Turks.pdf (Erişim Tarihi: 8 Haziran 2016).
- Parliamentary Assembly of the Council of Europe "Opinion 209 (1999) - Georgia's Application for Membership of the Council of Europe". 27 Ocak 1999, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTMLen.asp?fileid=16669&lang=en> (Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2015).
- Parliamentary Assembly of the Council of Europe "Resolution 1257 (2001) - Honouring of Obligations and Commitments by Georgia". 25 Eylül 2001, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTMLen.asp?fileid=16941&lang=en> (Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2015).
- Parliamentary Assembly of the Council of Europe "Resolution 1428 (2005) - Situation of the Deported Meskhetian Population". <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17312&lang=en> (Erişim Tarihi: 14 Haziran 2015).
- Parliamentary Assembly of the Council of Europe "Resolution 1477 (2006) - Implementation of Resolution 1415 (2005) on the Honouring of Obligations and Commitments by Georgia". 24 Ocak 2006, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTMLen.asp?fileid=17398&lang=en> (Erişim Tarihi: 14 Haziran 2015).
- Parliamentary Assembly of the Council of Europe "Resolution 1603 (2008) - Honouring of Obligations and Commitments by Georgia". <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17629&lang=en> (Erişim Tarihi: 24 Haziran 2015).
- Parliamentary Assembly of the Council of Europe "Resolution 1415 (2005) - Honouring of Obligations and Commitments by Georgia". 24 Ocak 2005, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTMLen.asp?fileid=17288&lang=en> (Erişim Tarihi: 14 Haziran 2015).
- Repatriation Statistics, <http://www.mra.gov.ge/eng/static/1601> (Erişim Tarihi: 3 Şubat 2016).
- Sander, Paul Christian (2015). "An Unfulfilled Promise Of Europe: The Perennial Exile of the Meskhetian Turks". *Euspeak*. 24 Şubat 2015, <http://www.euspeak.eu/an-unfulfilled-promise-of-europe/> (Erişim Tarihi: 8 Haziran 2016).
- Suliyev, Tefik (2011). "Gürcistan, Ahıska Türkleri ve Avrupa Konseyi". 7 Eylül 2011, <http://www.ahiska.org.tr/?p=251> (Erişim Tarihi: 24 Haziran 2015).

The Public Defender of Georgia "The Situation of Human Rights and Freedoms in Georgia. Annual Report of the Public Defender of Georgia 2011". <http://www.ombudsman.ge/uploads/other/1/1346.pdf> (Erişim Tarihi: 3 Şubat 2016).

The Public Defender of Georgia "The Situation of Human Rights and Freedoms in Georgia. Annual Report of the Public Defender of Georgia 2013". <http://www.ombudsman.ge/uploads/other/1/1934.pdf> (Erişim Tarihi: 3 Şubat 2016).

The Public Defender of Georgia "The Situation of Human Rights and Freedoms in Georgia. Annual Report of the Public Defender of Georgia 2014". <http://www.ombudsman.ge/uploads/other/3/3510.pdf> (Erişim Tarihi: 3 Şubat 2016).